

مباحث خارج اصول فقہ

استاد معظم

حضرت آیت اللہ حسینے گرگانے مطالعہ العالی

«اجتماع امر و نہی»

شمارہ: ۲۶

محقق نائینی رحمته الله در مقام پاسخ به نقض یا اشکال و یا استدلال محقق قمی رحمته الله و دیگر از اصولیین می‌فرماید: استدلال فاسد است چون مورد بحث در اجتماع امر و نهی آنجایی است که نسبت بین متعلق امر و نهی عموم و خصوص من وجه باشد در حالی که نسبت بین دو متعلق در عبادات مکروهه عموم و خصوص مطلق می‌باشد، بنابراین عبادات مکروهه از مصادیق و موارد اجتماع امر و نهی نیست.

سپس می‌فرماید: لازم است که کیفیت تعلق کراهت به عبادات مورد بحث قرار گیرد و نیز مراد از کراهت بیان شود که آیا مراد همان معنای اصطلاحی می‌باشد و یا اینکه به معنای اقل ثواباً است؟

تعلق نهی به عبادت به سه صورت قابل تصور و تقسیم می‌باشد:

۱. تعلق امر به عنوانی و نهی تنزیهی به عنوان دیگری و بین دو عنوان عموم و خصوص من وجه باشد مانند امر به صلاة و نهی از کون فی بیوت ظلمه، این صورت داخل در مسئله اجتماع امر و نهی می‌باشد، در نهایت نهی یا تحریمی است و یا تنزیهی می‌باشد بلی اختلاف بین نهی تحریمی و تنزیهی از جهت دیگر است.

۲. اینکه مابین متعلق امر و نهی تنزیهی، عموم و خصوص مطلق باشد مانند صلاة در حمام.

۳. نهی تعلق بگیرد به عین متعلق امر مانند عبادات مکروهه‌ای که دارای بدل نمی‌باشند مثل نهی از نوافل مبتدئه در اوقات خاصه مانند نهی از صوم روز عاشورا که نفس عبادت هم مأمور به و هم منهی عنه به نهی تنزیهی می‌باشد.

(چون مرحوم آقای آخوند رحمته الله قسم سوم را اول متعرض شده‌اند ما هم بدان می‌پردازیم)

صوم یوم عاشورا بما اینکه صوم یوم عاشورا است مستحب می‌باشد، برای اینکه صوم هر روز بخصوصه مستحب می‌باشد، و چون مستحب است معقول نمی‌باشد که نهی تنزیهی به آن تعلق بگیرد، چون که بین امر و نهی (استحباب و کراهت) تضاد وجود دارد.

لذا توجیهی که ارائه داده شد به اینکه امکان دارد ترک صوم یوم عاشورا ملازم است با عنوان راجحی یا سبب تولید آن عنوان راجح می‌شود، بنابراین ترک همانند فعل راجح و مستحب می‌باشد اگرچه ترک ارجح باشد، فاسد و صحیح نمی‌باشد.

چون که معقول نیست هر یک از فعل و ترک راجح و مستحب شرعی باشند چون متیقن از کسر و انکسار بین جهات و مصالح آنجایی صورت می‌گیرد که بین جهات نقیض باشد که همان فعل شیء و ترک آن، با توجه به اینکه چگونه معقول باشد که کسر و انکسار بین نقیضین صورت نپذیرد با اینکه مابین ضدینی که ثالث ندارند و نیز بین متلازمینی که در وجود با هم تلازم دارند کسر و انکسار انجام می‌شود.

خلاصه اینکه عدم وقوع کسر و انکسار بین جهات در باب نقیضین معقول نیست و دیگر اینکه معقول نیست هر یک از نقیضین مأموریه به امر استحبابی باشند و نیز هر یک از فعل و ترک راجح و مبعوث الیه شرعی باشند، پس چاره‌ای بجز کسر و انکسار وجود ندارد هرگاه در هر یک از فعل و ترک مصلحت باشد، بنابراین یکی از دو مصلحت بر دیگری غلبه پیدا می‌کند و در این صورت بعث به سمت همان خواهد بود، و یا اینکه غلبه پیدا نمی‌کند، پس در این صورت حکم تخییر است نه چیز دیگر.

آنچه ملاحظه نمودید مفاد فرمایش شیخ اعظم انصاری رحمته الله علیه در مطارح الانظار و فرمایش مرحوم صاحب کفایه رحمته الله علیه بود که متأسفانه ماده‌ی اشکال نابود نمی‌شود و همچنان باقی است.

پس اولی و بهترین توجیه این است که گفته شود: متعلق نهی غیر از متعلق امر استحبابی است به این بیان که متعلق امر استحبابی نفس عمل و ذات صوم، و متعلق نهی تنزیهی تعبد به عمل و تقرّب به صوم الی الله تعالی، پس صوم یوم عاشورا صحیح است با اینکه تعبد به آن یعنی انجام و اتیان روزه به قصد قربت مکروه می‌باشد، در این صورت بین امر و نهی یا فعل و ترک منافاتی نیست چون که متعلق امر استحبابی با متعلق نهی تنزیهی متحد نیستند تا اجتماع ضدین پیش آید.

بحث مورد نظر همانند تعلق امر نفسی به صلاة ظهر با امر مقدمی به آن، چون که نماز ظهر از جهت اینکه مقدمه وجودیه برای صلاة عصر می‌باشد امر مقدمی به آن تعلق گرفته پس امر نفسی به ذات صلاة ظهر تعلق گرفته، و

امر مقدمی هم به صلاة ظهر تعلق گرفته به وصف اینکه مأمور بها (به اینکه اول نماز ظهر خوانده شود و سپس عصر) چون که ذات صلاة ظهر مقدمه برای نماز عصر نمی باشد، بلکه نماز ظهري که انجام شده به داعی امرش و چون که متعبد بها ست مقدمه برای نماز عصر می باشد، سپس متعلق امر مقدمی با متعلق امر نفسی مختلف هستند، بنابراین اجتماع مثلین لازم نمی آید، و نیز اتحاد دو امر پیش نمی آید مانند اتحاد امر به وفاء به نذر با امر به نافلة شب هنگام اینکه نذر بدان تعلق گرفته باشد، بخاطر وحدت متعلق آمرین (امر به نذر و امر به نافلة) چون که متعلق نذر ذات صلاة لیل است نه صلاة لیل با وصف اینکه مستحب است؛ چون وصف استحباب داخل نذر نمی باشد چون که پس از نذر دیگر امکان ندارد اتیان به صلاة لیل با وصف اینکه مستحب می باشد برای اینکه تعلق نذر به صلاة نافلة آن را واجب گردانده، و می دانید که منذور می باید در ظرف امتثال مقدور ناذر باشد، پس می بایست متعلق نذر ذات صلاة لیل باشد، و امر استحبابی هم تعلق گرفته به ذات صلاة لیل، پس لازم می آید اتحاد متعلق امر استحبابی که تعلق به ذات صلاة گرفته با امر وجوبی که از ناحیه وفاء به نذر آمده، در این صورت معلوم است که امر استحبابی مندک در امر وجوبی شده، بنابراین هر یک از امر وجوبی و استحبابی از دیگری آنچه را که فاقد است کسب می کند، پس امر وجوبی تعبدی و امر استحبابی کسب وجوب می کند، چون فاقد از قبیل لا مقتضی و واجد از قبیل مقتضی می باشد و لذا معقول نیست که امر استحبابی بر حال خود باقی باشد؛ چون دانستید که متعلق هر دو یک چیز است، و اگر به حال خود باقی بماند لازم می آید اجتماع وجوب و استحباب در شیء واحد و هم معقول نیست چون مستلزم اجتماع ضدین می شود.

اما اگر شخصی خود را اجاره دهد برای اینکه یک امر مستحبی یا واجبی را که تعلق گرفته بر غیر انجام دهد با مسئله تعلق نذر به صلاة لیل فرق می کند، چون که امر وجوبی که از ناحیه وفاء به عقود آمده (اوفوا بالعقود) تعلق می گیرد به عمل با وصف اینکه مستحب است بر غیر و واجب است بر وی، نه بما اینکه ذات عمل است تا لازم بیاید اجتماع ضدین یا مثلین؛ چون شخص اجیر شده برای تفریغ ذمه ی غیر و این هم حاصل نمی شود مگر به قصد امری که متوجه به غیر است، پس متعلق اجاره عمل مأمور به به وصف اینکه متوجه غیر است.

می‌فرمایند که محل بحث (صوم یوم عاشورا - صلاة نافله عند طلوع شمس) از قبیل تعلق امر به وفای عقود و امر استحبابی است؛ چون امر استحبابی تعلق گرفته به ذات صوم در یوم عاشورا و نهی تنزیهی بدان تعلق نگرفته، بلکه تعلق گرفته به تعبّد به صوم و صلاة در وقت طلوع شمس و روز عاشورا چون که در تعبّد به آن تشبّه به بنی امیه و عبدهی شمس (ستاره پرستان) می‌باشد، چون بنی امیه متعبّد به صوم عاشورا بودند و بدان تقرّب می‌جستند و همینطور عبدهی شمس در اوّل طلوع شمس عبادت می‌کردند، پس متعلق نهی تنزیهی همان است آنان انجام می‌دادند و این نیست جز تعبّد پس تعبّد مکروه می‌باشد با اینکه عمل مستحب است و منافاتی بین کراهت تعبّد و رجحان در ترک با استحباب عمل و رجحان فعل، بلی اگر نهی تحریمی باشد منافات با استحباب عمل دارد، چون حرمت عمل با صحّت عمل جمع نمی‌شود، اما بخلاف کراهت تعبّد چون متضمن رخصت است.